

# İnsanı mı Yoksa Kötülük Eylemini mi Cezalandırıyoruz?

Ahmet MERCAN

ÖZGÜRCE DERGİSİ, S 2, 1 Ağustos 2026

<https://ozgurcedergi.com/?p=372>

İnsan, toplumsal yaşantıya ihtiyaç duyan ve toplumu oluşturan varlıktır. Dünyaya gözlerini ailede açan, okul ile çevreyle ilgi kurma sürecine giren insan, mümeyyiz vasfına eriştiğinde meslek üzerinden topluma katkı sunar ve karşılıklı iletişime girer. Toplumsal hayat pratiği ve potansiyeli, “düzeni” gerekli kılar. Hukuk ise ayırım ve ayrıcalık tanımadan insanları bir arada tutar, korunan haklar üzerinden duyarlılığı ve sorumluluğu devreye alır.

Toplumsal yaşamın hukuka uygun akışını en az sorunla sağlayan ilk dinamik, günümüzde dillendirilmeyen sorumluluk kavramıdır. Kişiye has sorumluluk, diğer bireylerin özgürlüğünün teminatıdır. Sorumluluğun toplum hayatındaki oranıyla paralel, akışın denge ve ahengi ortaya çıkar. Sorumluluğun yüksek ortak paylaşımı, toplumun kalitesini olumlu yönde besler.

Toplum akışında kişi ve veya grupların akışı bozan eylemleri, önceden oluşturulmuş yasalar ve kurallar doğrultusunda düzeltilip onarılır. Akışı bozan eylemler “suç”tur. Suç ise “ceza” olgusunu kaçınılmaz olarak üretir. Suçun tespiti, suçlunun pişmanlığı üzerinden ıslahı, işlenen fiilin caydırıcı olması önemli hale gelir. Diğer yandan toplumun güvenliği ve suçun meşruiyet kazanmaması da aynı derecede önem kazanır. Toplumsal akışın sıhhatini konu alan bu ihtiyaçlar, akışı bozan eylemlerin cezalandırılması, yani suç ile ceza ilişkisi gibi bir başlık üretir.

Tarihteki en küçük toplumsal kümeden günümüze kadar netlik kazanmadan süregiden tartışmalar hep, “hangi suça ne kadar ceza ve niçin?” sorusunu diri kılmıştır. Sorunun niçin kısmı bahse konu üç gerekçe olan a) suçlunun ıslahı, b) toplumun korunması, c) örneklik teşkil etmemesi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen sorunun temelini oluşturan suç ile ceza ilişkisinin tespiti kültürlere, geleneklere, tecrübe duyarlılıklarına göre değişken olmuştur.

İşlenişi itibarıyla bir suçun maddi ve manevi unsurları ile cezanın asgari ve azami oranları mahkemelerin tespiti ve takdirine bırakılmıştır. Bu da “soyut ceza kriterleri hangi ceza türü üzerinden devreye alınacak?” gibi yeni bir soru doğmasına yol açmıştır.

Bedensel cezalar, sürgün, kamplarda çalıştırma ve hapis yoluyla suçluyu alıkoyma ve benzeri yaptırımlar, tarih içinden günümüze kadar süren kültürel farklılıkların ortaya çıkardığı farklı ceza türleridir. İnsanlığın keşif ve buluşlar üzerinden birbirini etkilemesiyle de hapis yoluyla cezalandırma tüm farklı coğrafyaların ortak kabulünü kazanmıştır.

Cezalandırma türlerinin en ağırı olduğunu düşündüğüm bu ceza türü üzerinde durmak ihtiyacı hissediyorum. İnsana “özgürlük hissi” veren “yapabilirlik” duygusudur. İnsan belki

de hiç gidemeyeceği bir şehre, beldeye gitme yasağı bulunduğu da cezaya çarptırılmış olur. Buna benzer sayamayacağımız kadar örnek sıralayabiliriz. Hayat ölçüme gelmez.

Sayırsız soyut ve somut zenginlikler barındıran hayatı anlamlı kılan ve özgürlük duygusu veren, “irade özgürlüğü”dür. Başkasının hakkına müdahale içirmeden yapabilme iradesinin elimizde olması, aynı zamanda hayatın tadını ve güzelliğini ele verir. Her an dağa çıkmada özgürüz, çay bahçesinde dostlarla sohbet edebiliriz. Denize açılabiliriz. Dile gelmez pek çok ihtimalin kullanılması veya tercih edilmemesi özgür iradenin varlığıyla anlamlıdır, Dünyaya savaşların hâkim olduğu, füzelerin kuşlardan hızlı uçtuğu günümüzde dahi “hayatı güzel yapacağımıza” dair irademizin verdiği “umut”, tükenmeyen su gibi aziz bir değerdir.

Hapishane yoluyla cezalandırma türü ise insanın “iradesinin bağlanması”, düğümlemesi anlamına gelir.

İnsanlığın ortak evreninin çatısı gökyüzünden koparılan ve dört duvarla iradesi tutsak edilen insanı hangi özgürlüklerden mahrum bıraktığımızı, “kanun koyucunun” iyi düşünmesi gerekir! Sayamadığımız kadar, hatta kategorileştiremeyeceğimiz kadar özgürlüğü elinden alınan insanın “ıslahı” mı, “tükenişi” mi daha yüksek ihtimal taşır. Nitekim çeyrek yüzyıla çarptırılan ağır suçluların ıslahı bir yana, cezaevinde pek çok olumlu özelliklerini yitirdikleri, çeşitli hastalıklara duçar oldukları, “güvenlikçi anlayışın” görmek istemediği somut gerçekliklerdir.

Konunun böyle ele alınışı karşısında karşı soru hemen devreye girer; “O zaman ceza vermeyelim mi? Caydırıcılığı nasıl sağlayacağız?”

Soru şahsi olmaktan ziyade tahlili geçersiz kılmaya yöneliktir. Toplumun akışını “kötülük” ile engelleyen, mağdur üreten eylemler cezaya muhataptır. Ancak samimi pişmanlığı ve ıslah şartlarını geçerli kılacak ve suçun şahsiliğini bozmayacak ceza yöntemleri geliştirmek, hatta farklı hedefleri aynı anda gerçekleştiren “bileşik yöntemler” ihdas etmek mümkündür.

On yedinci yüzyıldan itibaren varlık bulan “ceza ne kadar ağır olursa caydırıcılığın o kadar fazla olacağı” görüşü yeniden değerlendirmeye açıktır. Topluma farklı yönelim imkanları sunulmalıdır. Cezanın korku yoluyla, yasaklar üzerinden caydırıcılığını düşünmek yerine, suçu teşvik eden yolların ve cazip hale getiren hatta bazen mecbur bırakan şartların değiştirilmesi, kimi durumlarda cezadan daha etkili sonuçlar verebilir. Yoksulluğun sosyal patlama eşiğine geldiği, servetin belli ellerde toplandığı ve işsizliğin hüküm sürdüğü bir ortamda fırından ekmek “çalana” ceza verildiğinde, kanun koyucu ve uygulamanın karar mercii olan hakim mutmain olabiliyorsa, umut ağır yara almış demektir.

Ekonomik koşulların ve gelir dağılımının orantı kabul etmez şekilde bozulduğu bir ortamda, kendini çaresiz hisseden gençliğe uyuşturucu pazarını açıp sonra da cezaya çarptırmak çağımıza has bir tutumdur. Bir yandan virüs üretirseniz, hastaları tek tek tedaviye alarak problemi çözemezsiniz. Devletler önce sınır tanımayan ölçüsüz reklamlar

üzerinden “çılgınlığı” teşvik ediyor ya da izin veriyor, sonra da çözümü cezanın ağırlaştırılmasında buluyor.

Bireysel suçlar gibi “devlete karşı suçlar ve terör” de, suçu önleyici yapılanmayı önce devlet için geçerli kılacak bir özeleştiriyi gerekli kılmaktadır.

Ulus devlet kendinden kaynaklanan özellikleri yüzünden toplumdaki çok sesliliği tehlikeli görür. İnsan tekine has olan asıl özgürlük ise insanın varlık tasavvurunu ve ona uygun yaşam tarzını, dünya görüşünü benimsemesidir. Ancak “ulus devlet” vatandaşının ne düşüneceğini, nasıl yaşayacağını, kısaca insana ait olan doğru ile yanlış belirleme yetkisini kendi uhdesinde görür. Kendine has ideoloji ile oluşturduğu şablona vurur, bütün farklı beyan ve dünya görüşlerini. Şablona uymayan her türlü farklılığı “devlet düşmanlığı” olarak yorumlar. Toplumu ideolojik baskı altında tutmak adına, elindeki anayasadan başlayan bütün imkanlarını seferber eder. İfade, din ve vicdan özgürlüğüne bağlı “farklı” eylemlere, etkinliklere, çalışma ve yapılanmalara izin vermez. Türkiye, ulus devlet yapısının sertçe uygulandığı ülkeler arasındadır. Siyasi tarihimiz ve düşünce geçmişimiz, ihtilaller üzerinden sayısız örnekle ibret alınmayı bekliyor.

Geldiğimiz aşama, insanın öne çıktığı, devletin sivil alana müdahaleden çekilmesi gerektiği savunulan ve devletlerin iletişim yönünden iç içe geçtiği bir dönemdir. Değişen şartlar, “devlete karşı suçlar”ın yeniden ele alınması, özgürlüklerin temel, yasakların istisna kabul edilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Devlet, elindeki copu bırakıp insanın zenginliğini görme ve yanlış-doğru demeden insanların düşüncesine karışmadığı bir düzlemde kendi varlığını yeniden tanımlama noktasındadır. Bunu çok açık hissetmeli, insanların işlerini kolaylaştırarak ve insanın önemini önceleyerek meşru varlığına kavuşacağını görmelidir. Adım atmaya da, “devlete karşı işlenen suçlar” bahsini ele alarak başlamalıdır.

### **Yaşanan Sorunlar ve Öneriler**

“Suç-ceza” üzerinde yeniden düşünmeye, daha işin başından, kanun koyma aşamasından başlanmalıdır. Ülkemizde daha ziyade siyasi tarafgirlik içeren tartışmalar, popüler konular ve magazin içeren davalar gündem bulmakta ve yine tarafgirlik üzerinden karşılıklı yorumlar yapılmaktadır.

Yargının işleyişinde düşünülmesi gereken, düzeltilmesi gereken çoğu da uygulamadan kaynaklanan sorunlar mevcuttur. Kanunun muhatabı yargı mensupları ve üst meslek birlikleridir. Hâkim, savcı ve avukat üzerinden ilgili bakanlık üzerinden sorunlar ele alınarak çözülebilir.

Diğer taraftan kamuoyunu ilgilendiren türlü sorunlar bütün aşamalarda yaşanmakta, medyaya yansımaktadır.

- a. Sistemik işkence önlendi, ancak zaman zaman, sıklıkla olmasa da çıplak arama benzeri onur kırıcı şikayetler medyada yer buluyor. Konunun üstüne resmi ve sivil

bütün kurumların gitmesi, konunun açıklığa kavuşması, işkence varsa suçluların tespit edilip cezalandırılması sağlanmalı.

- b. Devlet kendine karşı işlenen suçların alanlarını yeniden ele alarak ilgili kurumlar ve STK'lar ile birlikte yeniden düzenlemeli, devlete karşı suç alanları daraltılmalı, bu alanla sınırlı af ilan edilmeli.
- c. Kimi yargı sonuçları kamu vicdanını rahatsız ediyor. Bu konuda varsa bilgi eksikliği düzeltilmeli, hatalı kararlar gözden geçirilmeli.
- d. Suçun şahsiliği cezanın da şahsiliğini gerektirir. Hapis cezasının tek seçenek olmaktan çıkarılıp çeşitlendirilmesi önemli hale gelmiştir. Mahkûmun bütün iradesine el koymakla aileye yapılan maddi ve manevi katkının kesilmesi bütün ailenin cezalandırılmasına neden oluyor. Ağır suçlar da dahil, kısmi hapis cezasından sonra farklı aşamalar, sürgün, açık çalışma alanları devreye alınabilmeli. Suç maddi ise ceza alternatifi olarak mahkûm borçlandırılabilir. Trafik suçlarında olduğu gibi ticari alana ait suçlarda paraya çevirme, işyeri ruhsatı iptali ve benzeri uygulamalar yapılmalı. Daha ziyade kanun koyucuyu ilgilendiren bu ve benzeri uygulamalar mahkemenin kanaatine de geçerlilik kazandırmalı. Küçük suçlarda ağaç dikme, kitap okuma ve benzeri ıslaha yönelik eğitim içerikli cezalar verilmeli. Bütün suçlarda, sanığın tercihi de dikkate alınarak, bedensel cezalar da seçenek olarak bulunmalı.
- e. İslah, kravat takarak kolay ve peşin bir şekilde “iyi hâl”e ulaşma durumu değildir. Bunun için, mahkûmun “umut hakkını” koruyacak, sivil katkıya açık, akademi ve yargı üyelerinden oluşan bir kuruma ihtiyaç var. Bu kurum pişmanlık ve ıslahın imkanlarını oluşturmanın yanında, çeşitli eğitim ve çalışma alanları oluşturmalı, mahkûmun ailesine katkı yapabilmesinin imkanlarını oluşturmalıdır.
- f. Cezaevi şartlarının iyileştirilmesi, mahkûm haklarının geliştirilmesi ve mahkûmların eğitim ve sanat alanlarında önlerinin açılması ve teşvik edilmesi sağlanmalı / imkân verilmelidir
- g. Devletin yatırımını gerektiren, özel sektörün ilgilenmediği ihtiyaç alanlarında ya da tarım alanlarında zorunlu/ücretli çalışma imkânı sağlanmalı. Tarım Kredi'ye bağlı olarak devlet arazilerinde, geçim zorluğu yaşayanların ihtiyacını karşılayacak çalışma alanları açılabilir. Gündelik kullanımda küçük eşyalar için atölyelerde aynı mahkûmlar çalıştırılabilir.
- h. Elektronik imkânın sağladığı takip kolaylığı sayesinde mahkûmların, başlangıçta iki ayda bir, ileri aşamada ayda bir, aileleriyle bir gün ve gece geçirmeleri sağlanabilir.
- i. Şahsi davalar için geçerli olan arabuluculuğun diğer alanlara da taşınması için çalışma yapılmalı.

- j. Kaza sonucu yaralama ve ölüme sebep olma konularında suçlu ile mağdur aile arasında çözüme nezaret edilmeli, yol gösterici ve uzlaşmacı yöntemler devreye taşınmalı.
- k. İslahı önceleyen çalışmalarda kültürel ortam oluşturma, cezaevini “ceza mahallesine” dönüştürecek genişliğe kavuşturma, kütüphane ve etkinlikler oluşturma gibi alternatifler düşünülmeli.
- l. Mahkûmun “umut hakkını” korumak için önerdiğimiz sivil katkıya açık, akademi ve yargı üyelerinden oluşan kurum, suçu önleme ve ıslahı sağlama amaçlı çalışmalarını kamuoyuyla, hükümetle, yargının ilgili kurumlarıyla ve meclisle paylaşmalı. Sürekliliğini ve verimliliğini denetleyecek yapılanmayı kendi içinde sağlamalı.

Ayrıca bu kurum dünya yargı süreçlerini, ceza yöntemlerini inceleyerek kültürümüze uygun pratikleri bünyeye kazandırmalı.

Umut hakkını korumak, insanı gökyüzüsüz bırakmamaktır.

İnsan değerlidir. “İnsana karşı olmadan insanın kötülük eylemine karşı olma” konusunda toplumda bilinç geliştirilmelidir. Bu ilke çerçevesinde okullara dönük programların hazırlanması ve hatta bununla ilgili ders konması önemlidir.